

Haihattelijoita ja jääräpäitä

■ TAPIO MARKKANEN

Kristiina Kalleinen: *Kuninkaan ja keisarin Nordenskiöldit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.

Nordenskiöldien suku on vaikuttanut Suomen historiassa lähes kolmen vuosisadan ajan. Suvusta on tullut upseereja, tieteenharjoittajia ja tilanomistajia, mystikkoja ja poliittisia jäykkäniskoja. Kristiina Kalleinen tarkastelee kirjassaan suvun jäsenten suhtautumista erityisesti poliittiseen ilmastomuutokseen, kun Suomi irrotettiin Ruotsin yhteydestä ja tuli osaksi Venäjän imperiumia.

Kalleisen tutkimusmenetelmä pohjautuu mikrohistorialliseen metodiin, jonka keskeisiä käynnistäjiä on Giovanni Levin *Leredita immateriale. Carriere di un esorcista nel Piemonte del seicento* (1985). Levin teos on ilmestynyt suomeksi Kaisa Kinnusen ja Elina Suolahden kääntämänä vuonna 1992 (*Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*). Menetelmän pyrkimyksenä on löytää historian yleisiä linjoja ja piirteitä tarkastelemalla yksilöiden vaiheita.

Kalleinen on tutkinut Norberg-Nordenberg-Nordenskiöld-Nordenskiöld-suvun vaiheita 1600-luvun jälkipuolelta 1900-luvun jälkipuolelle. Suku on vaikuttanut Ruotsissa ja Suomessa, nykyisin jäseniä on sekä Ruotsissa että Saksassa. Kalleinen on asettanut erityisen huomionsa kohteeksi, miksi Suomen Nordenskiöldit eivät monien muiden säätyläissukujen-

me tapaan mukautuneet maamme aseman muutokseen vuoden 1809 jälkeen. Hän on löytänytkin perusteltuja ehdotuksia vastauksiksi.

Suomalaisen sukuhaaran kantaisä Johan Eriksson Norberg oli kotoisin Upplannin Nordanäkerista ja muutti Suomeen Wrede-suvun tilanhoitajaksi vuonna 1660. Hänen puolisonsa Maria Christina Björn oli syntynyt Tukholmassa ja kuoli Sipoon Savijärvellä suuren Pohjan sodan alettua. Paris-kunta ehti saada kuusi lasta. Ennen Suomeen muuttoaan Johan Norberg harjoitti opintoja Uppsalassa ja innostui mineraaleista. Kiinnostus vain kasvoi seuraavissa sukupolvissa.

Varallisuutta ei Norbergeilla alun perin ollut liiemmästi, mutta sodan ja talouslaman aikana perhe pystyi hankkimaan maata ennen venäläismiehityksen eli ison vihan alkua, niin että suvulla oli ennen pitkää hallussaan kolme kartanoa, Sipoon Savijärvi ja Eriksnäs sekä Mäntsälän Frugård. Johan Norberg halusi harjoittaa maataloutta järkipäisesti ja ilmeisesti siinä onnistuikin, koska 1600-luvun lopun katovuosinakin hän sai korjata runsaat sadot.

Ison vihan vuosina Johan Norberg pakeni Ruotsiin ja jäi sille tielle, mutta kolme poikaa Anders Johan, Carl Fredrik ja Magnus Otto toimivat linnoitusupseereina Suomessa. He muuttivat sukunimensä Nordenbergiksi. Kaksi ensin mainittua aateloitiin vuonna 1751 nimellä Nordenskiöld, haaveellinen kolmas veli Magnus Otto sotki asiansa poliittisissa haihatteluisa Ruotsin ja Venäjän välillä sekä menetti melkein päänsä. Viimeiset vuotensa hän käytti kotitilallaan kirjoittamalla swedenborgi-

laisia pohdintoja alkemiasta. Ne saivat kasvupohjan Carl Fredrikin pojassa Augustissa. Tämä opiskeli kemiaa ja mineralogiaa Turun akatemiassa ja siirtyi sitten Tukholman vuorikollegioon. Hän matkusti laajasti Euroopan vuorityön keskuksissa, ja hänestä tuli vuonna 1782 Suomen vuoritoimen johtaja. Antti Tuuri on käsitellyt kiehtovasti kaksiosaisessa romaanissaan *Alkemistit* (2013 ja 2104) Augustin ja hänen kumppaniensa ponnistuksia kullan valmistamiseksi ja hengen jalostamiseksi.

Utopiat veivät Augustin mennessään. Hän lähti perustamaan Uuden Jerusalemin seurakuntaa Länsi-Afrikan Sierra Leoneen ja menehtyi siellä trooppiseen kuumetautiin. Valitusaika ei ollut vain kylmän järjen valtaa. Salaseurat kuikoistivat ja kirkastuneen ilmoituksen ohjaamana pyrittiin puhdistamaan niin kultaa kuin ihmistä.

Augustin veli Otto Henrik opiskeli ensin Turun Akatemiassa ja jatkoi sitten meriupseeriksi Karlskronassa. Ajan tapaan hän hankki kokemusta maailmalta ja tarjolla olevista sodista. Hän palveli Ison-Britannian laivastossa. Kun Yhdysvaltain vapaussota alkoi, hän vaihtoi puolta – mikä ei tuolloin ollut tavatonta – ja taisteli brittejä vastaan Ranskan laivastossa. Hän palasi Ruotsiin ja sai Kustaa III:n vuonna 1788 alkanessa sodassa Venäjää vastaan monta kertaa pelastaa, mitä pelastettavissa oli, kun muodolliseksi komentajaksi määrätty kyvytön prinssi Kaarle aiheutti typeryydellään lähes täystuhon. Merisodan kuuluisia taisteluita olivat Suursaaren meritaistelu vuonna 1788, Öölannin taistelu seuraavalla purjehduskaudella ja maineikas Viipurin kujan-

juoksu vuonna 1790. Hänet korotettiin vuonna 1815 vapaaherraksi nimellä Nordenskiöld.

Augustin yhdeksän sisaruksen sarjaan kuului myös Adolf Gustaf, joka avioitui Hedvig Eleonora, ”Hedda Nora” Lilliehöökkin kanssa. Kiintymys kiviin puhkesi jälleen kukkaan heidän toiseksi nuorimmassaan Nils Gustafissa. Innostusta ja mineraalien tuntemusta hän ammensi jo varhain edellisten sukupolvien Frugårdin kotiin kartuttamista kokoelmista ja kirjastos- ta. Isänsä toivomuksesta Nils suoritti Turussa juridiikan tutkinnon ja antautui hallintouralle. Suomen kenraalikuvernöörinä toista vuosikymmentä toiminut Fabian Steinheil piti Suomen malmien etsintää ja kaivostoiminnan edistämistä tärkeänä. Hän havaitsi pian Nilsin kiinnostuksen ja ohjasi hänet luonnonvarojen etsintään. Niin hallintojuristista tuli vuorimies. Steinheil ja kreivi Rumjantsev järjestivät Nilsille taloudellista tukea ulkomaisiin opintoihin muun muassa johtavan mineraaliekemistin J. J. Berzeliuksen oppilaana Tukholmassa sekä laajoilla matkoilla Manner-Euroopassa, Englannissa, Skotlannissa ja Venäjällä.

Nils Nordenskiöldistä tuli Suomen vuorikonttorin yli-intendentti vuonna 1823. Nils Nordenskiöld oli innostunut malminetsinnästä ja Suomen geologisesta kartoittamisesta, mutta teollisuusyrittäjät eli ruukinpatruunat eivät. He olivat tottuneet toimimaan lähinnä Ruotsista tuodun malmin varassa ja katsoivat kalliin prospektoinnin ja perustutkimuksen turhaksi investoinniksi.

Nordenskiöldien miesten toimituksessa julkisuudessa, naiset olivat yleensä taka-alalla. Heidän elä-

mänsä ja ajatuksensa käyvät ilmi lähinnä vain kirjeistä toisilleen, miehilleen tai veljilleen. Pääasiassa kirjeenvaihtoa tutkimalla Kalleinen osoittaa, kuinka avuton Nils Nordenskiöld oli hoitamaan perheen taloutta. Hänellä oli paljon taloudellisen toimeliaisuuden ideoita, mutta ne eivät tahtoneet onnistua. Matkoilta tuli kotiin kirjeitä, joissa ilmoitettiin että oli tullut tarve pistäytyä vielä jossakin tai ettei laboratoriotutkimus ollut vielä onnistunut. Voi kuvitella, että vaimolla oli jatkuva huoli ja työ pitää kartano sekä perheen talous pystyssä.

Nilsin johdolla tehty uraauurtava Suomen mineraloginen kartoit- tus ja monet aloitteet geologisen tutkimustoiminnan saattamiseksi vakinaiselle pohjalle olivat hänen ansioitaan. Hänen osuutensa Suomen Tiedeseuran perustamisessa, oli myös keskeinen.

Nordenskiöldeistä maineikkain Nils Adolf Erik syntyi Helsingissä Nils Nordenskiöldin ja Sofia von Haartmanin kolmantena lapsena. Sofia von Haartmanin 19 vuotta vanhempi velipuoli oli vaikutusvaltainen ”hänen hirmuisuutensa” Lars Gabriel von Haartman. Osaltaan isän innostamana Adolfista varttui etevä ja pian kansainvälisesti arvostettu tutkija, jolle valmistettiin geologian ja mineralogian opintuolia yliopistoon. Poliittisesti naiivin jäykkäniskaisena hän joutui lähtemään Suomesta. Ura aukeni Ruotsissa, jossa hänestä tuli johtava pohjoisten alueiden tutkimusmatkailija ja sen myötä kartanlaadinnan historian uranuurtaja.

Adolf Nordenskiöld avioitui Anna Mannerheimin – tulevan Suomen marsalkan tädin – kanssa. Heidän lapsistaan Gustaf sairastui keuhkotautiin. Paranamista

etsiessään hän hakeutui kuiviin ilmastoisiin. Gustaf kokosi laajan aineiston pueblo-intiaanien muinaisesta asuinpaikasta Mesa Verdessä Coloradossa. Gustaf Nordenskiöldin kuoleman jälkeen tunnettu kulttuurimesenaatti Herman Antell osti kokoelman. Sen tähden yksi Uuden maailman menneisyyden arvokkaimmista aineistoista on Suomessa. Anna ja Adolf Nordenskiöldin nuorin poika Erland kunnostautui puolestaan Etelä-Amerikan kulttuurien tutkijana.

Adolf Erikin nuorin veli Karl toimi Evon metsopiston opettajana ja sittemmin Meteorologisen päälaitoksen, nykyisen Ilmatieteen laitoksen, johtajana. Hän osallistui keskeisesti vakuutusyhtiö Kalleinan perustamiseen. Adolf Erikin veljenpoika Erik avioitui Henriette Sederholmin kanssa. Erikistä tuli Helsingin yliopistossa biologi. Hän muutti Ruotsiin vuonna 1917 ja kirjoitti kansainvälisesti tunnetun biologian historian, jota on pidetty tieteenalansa viimeisenä kokonaishistoriana. Mutta onpa biologiakin vuosisadassa kasvanut suunnattoman laajaksi.

Kalleinen on kirjassaan tarkastellut Nordenskiöldejä esimerkkinä suvusta, joka oli haluton mukautumaan Suomen uuteen asemaan Venäjän imperiumin osana, toisin kuin monet muut. Hän esittää siitä puhuttelevia näyttöjä ja osoittaa sukuverkoston merkityksen, mutta lukija, joka kirjoittajan tapaan ei tunne aihepiiriä lähemmin, olisi mielellään nähnyt vertailuksi tapauksia, joissa myös on ollut sukusiteiden, kielen ja toimentulomahdollisuuksien puolesta mahdollista tehdä samanlaisia valintoja. Kalleinen kyllä viittaa Jan Samuelssonin tutkimukseen tästä aiheesta.

Matkan varrella lukija saa vaikutelman, että suvun miehissä esiintyi harvinaisen paljon haihatelua, epäkäytännöllistä elämänsä asennetta ja jääräpäisyyttä, jotka olivat omiaan johtamaan vaikeuksiin missä oloissa tahansa. Nils Nordenskiöld ei osoittanut merkkejä, että hänen olisi ollut vaikea hyväksyä Suomen asemaa Venäjän yhteydessä. Hän jopa kehotti poikaansa Adolfia opettelemaan venäjää. Kalleinen katsoo, että siinä tie-de ja sen etu saneli Nilsin asenteen. Kalleinen hahmottelee Nordenskiöldien avioliittostrategiaa naimakaupoissa. Suomeen asettuneen kantaisän Johan Norbergin lapsista kaksi avioitui Ramsayn sukuun, myöhemmin kolmessa sukupolvessa naitiin kerran Sederholmin suvusta, lisäksi solmittiin muutama serkusavioliitto. Kerrankos sisarukset löysivät puolisonsa sisaruksista? Aihealuetta tuntematon lukija kaipaisi myös tässä vertailuesimerkkejä yleiskuvan hahmottamiseksi.

Suomen viimeiset Nordenskiöldit, edellä mainitun Karlin lapsettomat tyttäret Eva ja Iri kuolivat vuonna 1936 vain kuukauden välein. Ruotsin Nordenskiöldit pitävät yhteyttä Suomeen. Vuonna 2013 heitä vieraili Suomessa yli 80 hengen ryhmä tutustumassa muun muassa Kansalliskirjaston ja Kansallismuseon järjestämään näyttelyyn, jonka aiheina olivat A. E. Nordenskiöldin karttakokoelma ja hänen elämäntyönsä. Näyttelyssä oli myös esillä Adolf Nordenskiöldin työpöytä, jonka suku lahjoitti Suomen kansallismuseolle.

Kirjoittaja tutkii ja opettaa tähtitiedettä ja tieteenhistoriaa Helsingin yliopistossa.